

¹⁾ L. Pavlović, Zbornik Pravoslavnog bogoslovskeg fakulteta, 1951, str. 555. — ²⁾ V. Čorović, Medicinski pregled, 1937, 7, 8, 9, 146. — ³⁾ V. Mihajlović, S. A., 1935, 7, 525. — ⁴⁾ R. Katić, Medicina kod Srba u Srednjem veku, SAN, odeljenje medicinskih nauka, knj. 12, Beograd, 1958, 164. — ⁵⁾ Ch. Diehl, La société byzantine à l'époque des Comnènes, Paris, 1929, 52. — ⁶⁾ L. Stanojević, Medicinski pregled, 1930, 4, 117. — ⁷⁾ E. Jeanselme, et L. Oeconomos, I Congrès International d'Histoire de la Médecine, Anvers, 1920, 5, 1. — ⁸⁾ L. Mirković, Miscellanea 1942, 5, 1. — ⁹⁾ Arhiepiskop Danilo, Danilov zbornik, str. 134. — ¹⁰⁾ St. Stanojević, Iz naše prošlosti I, Geca Kon A. D., Beograd, 1934, str. 118; Medicinski pregled, 1929, 2. — ¹¹⁾ Godišnjica XX, str. 100. — ¹²⁾ M. D. Grmek, Medicinska enciklopedija, Zagreb, 8, 204 i 205. — ¹³⁾ F. Granić, Bogoslovlje, 1935, 177. — ¹⁴⁾ S. Mijušković i R. Kovjančić, SANU, odeljenje medicinskih nauka, knj. 1, Beograd, 1964, str. 33. — ¹⁵⁾ R. Katić, Zbornik Instituta za medicinska istraživanja SAN, Beograd, 1959, 7, 47. — ¹⁶⁾ K. Jirečak, Glasnik Srpskog učenog društva, 1874, 40, 178. — ¹⁷⁾ R. Katić u. L. Stanojević, Aktuelle Probleme aus der Geschichte der Medizin, S. Karger, Basel—New York, 1966, str. 272. (Zbornik sa Kongresa Međunarodnog društva za istoriju medicine u Bazelu 1964. god.).

LES HOPITAUX SERBES DU MOYEN AGE

Lazar STANOJEVIĆ

Les hôpitaux serbes du Moyen Age étaient à l'exemple des hôpitaux byzantins, érigés dans les couvents même ou bien près de ceux-ci.

Le premier hôpital serbe médiéval fut créé par St. Sava, au monastère de Hilandar, sur le Mont Athos en 1191. Son organisation fut identique à celle de l'hôpital byzantin d'Evergitude à Constantinople. L'hôpital d'Hilandar avait 12 lits pour les malades, qui furent soignés par les moines. En 1340 l'empereur Dušan érigea un annexe à l'ancien hôpital. Entre 1208—1216 St. Sava préscrivit le Règlement du monastère de Studenica, qui fut le premier hôpital fondé sur le territoire serbe.

L'hôpital serbe du Moyen Age le plus remarquable fut érigé par le roi serbe Milutin, près du monastère de Prodrome à Constantinople, dans lequel furent réunis les médecins, les infirmiers et le personnel indispensable au bon fonctionnement de l'hôpital et à part cela, il y existait une Ecole de Médecine, qui fut, d'après St. Stanojević, „le nucleus de la Faculté serbe de médecine déjà au XIV siècle“. Le roi serbe Stevan Uroš III fonda à Dečane un bel hôpital à l'exemple de celui du monastère de Pantokrator à Constantinople. Le biographe du roi Stevan Uroš III, Gregoire Camblak, nous laissa la description détaillée de l'organisation de cet hôpital, qui avait 4 services: maladies nerveuses, pour maladies infectieuses, maladies chirurgicales et le service de médecine (surtout pour maladies pulmonaires). En 1343 l'empereur Dušan érigea un hôpital au couvent de St. Archange près de Prizren; le despot Stevan Lazarević fonda le premier hôpital à Belgrade au commencement du XV siècle. Le premier hôpital à Kotor fut fondé au XII siècle au couvent bénédictin de St Pierre, donc avant les hôpitaux d'Hilandar et de Studenica. En 1399 existait déjà, à Kotor, l'hôpital près de l'église de la Sainte Croix et en 1399 l'hôpital de St. Esprit. A Zadar existait déjà un hôpital au XI siècle; près de Knin en 1186, à Rab en 1312 et à Dubrovnik en 1347.

APOTEKARI I EPIDEMIJA KUGE U SREMU 1795/96. GODINE

Milan MIČIĆ

U sremskoj županiji A) harala je od jula 1795. do augusta 1796. godine epidemija kuge. Ona je prozvana još i „iriška kuga“ jer je počela i najžešće se bila rasplamsala u Irigu. Ovu epidemiju je detaljno opisao dr Schraud (Šraud), koji je po nalogu Namesništva u Budimu stručno rukovodio suzbijanjem te epidemije^{17,18}). Uglavnom, prema ovom opisu napisao je i dr Simonović svoju knjigu o ovoj epidemiji, pa iako obraća naročitu pažnju na zdravstvene, higijenske i ekonomske prilike u Sremu²¹), on ne spominje apotekare nego samo kaže da su u Županiji onda postojale po jedna apoteka u Vukovaru i u Rumi²²). U delima dr Schrauda je detaljno opisan tok epidemije, borba protiv nje, lečenje obolelih i iznete su detaljno mnoge istorije bolesti. Navode se imena lekara i hirurga koji su učestvovali u suzbijanju epidemije, ali imena apotekara se uopšte ne spominju. Neke dužnosti apotekara spominje Schraud samo u vezi sa okončanjem epidemije. U projektu za istrebljenje kuge u Irigu i Neradinu kaže da apotekar izvrši dezinfekciju crkava, većih zgrada i bolnica po metodi gospodina de Morveau (Morvo)²⁰). Iz ovog možemo da zaključimo da je bar jedan apotekar aktivno na zaraženom području učestvovao u borbi protiv epidemije. Schraud ne spominje da li su postojale privremene apoteke na zaraženom području. Onim dvema građanskim apotekama, koje su onda jedino postojale u Županiji, on pridaje veliku važnost. Odmah u početku epidemije u instrukcijama za borbu protiv kuge¹⁹) kaže da svaki lekar (misli na lekare raspoređene na tom terenu) treba svake nedelje da obide apoteku, od kojih jedna odavno postoji u Vukovaru, a druga je nedavno otvorena u Rumi i da u obema, a naročito u rumskoj B), vidi da li postoji dovoljno i prikladnog prostora za smeštaj i čuvanje lekova, da li ima dovoljno zaliha lekova prema instrukcijama datim apotekaru. Treba da kontroliše da li se lekovi, naročito oni za zaražena područja, izdaju bez oklevanja. O stanju apoteka treba svake nedelje da podnese izveštaj komesaru Komisije za borbu protiv kuge. Instrukcija o lekovima, a naročito izveštaji o stanju apoteka bili bi neobično zanimljivi ne samo u vezi s epidemijom kuge, nego i u vezi s opštim stanjem apoteka u Sremu. Nažalost do sada nije mogla biti pronađena ni instrukcija niti ijedan takav izveštaj o stanju apoteka.

Od novijih radova koji se bave istorijom apoteka u Sremu mr Popović²³) spominje da je sa Komisijom za borbu protiv kuge prispeo u Novi Sad i jedan apotekar, ali mu ne spominje ime niti išta o njegovom radu. Iz rada najstarije apoteke u Rumi²⁴) se vidi da je i rumski apotekar bio, makar pasivno, zahvaćen zbivanjima oko kuge.

Pokušali smo zato da na osnovu literature i arhivskog materijala pobliže obradimo učešće apotekara u suzbijanju te epidemije kuge i probleme oko snabdevanja lekovima. Iako se u Arhivu SRH u Zagrebu nalazi mnogo arhivskog materijala o

toj epidemiji, ipak se, kao što ćemo videti, o apotekama i apotekarima nije moglo naći dovoljno da bi se ovo pitanje potpuno obradilo. Zato ovo izlaganje treba shvatiti kao početak, koji bi možda mogao dati podstrek da se uloge apotekara u ovoj ili u drugim epidemijama potpunije istraže.

Iz napred citirane literature može se zaključiti samo da je bar jedan apotekar aktivno učestvovao u borbi protiv kuge. Međutim, iz jednog zapisnika Županijske skupštine¹⁴⁾ vidi se da je u borbi protiv epidemije učestvovalo i više apotekara, da ih je slala vlast i to ne istovremeno.

Prvi apotekar koji je došao na zaraženo područje i to u samo žarište epidemije, u Irig, bio je rumski apotekar Ladislav Vagner²⁴⁾. 1. augusta 1795. prispeo je u Irig fizik Sremske županije dr Andrija Buday (Budaj), kojeg je Županija bila poslala da utvrdi razlog masovnog umiranja u tom mestu. On je odmah putem rumskog sudije pozvao Vagnera da sa potrebnim lekovima dođe u Irig. I Vagner je 3. VIII prispeo u Irig i ugovorio sa dr Budajem da prima dnevnicu i da sme da prodaje svoje lekove. Ali već sutradan je u Irig prispeo apotekarski pomoćnik (subjectum pharmaceuticum) vukovarske apoteke, kojeg je bila poslala Županija. Kako po Budayevom mišljenju dva apotekara nisu bila potrebna, on je zadržao onog kojeg je bila poslala Županija, a Vagnera je obavestio da se sa lekovima vrati u Rumu. I Vagner je pošao za Rumu noseći sa sobom i svoje lekove, ali ga na granici Iriga i Rume nisu više propustile straže kordona koji je u međuvremenu bio uspostavljen. Vagner se vratio u Irig i tamo je ostao 8 dana besposlen i tek je onda ušao u karantin zajedno sa ponetim lekovima i pošto je u njemu proveo 42 dana vratio se zdrav kući u Rumu. Iako je on prvi apotekar koji je stigao na zaraženo područje, on ipak nije aktivno učestvovao u suzbijanju kuge na samom zaraženom području.

Nigde se direktno ne spominje kako se zvao taj apotekarski pomoćnik koji je po nalogu Županije iz vukovarske apoteke došao u Irig. Sačuvana je molba apotekarskog pomoćnika (Apotheker-Subjekt) Antonija Heringa¹⁰⁾ koju je 12. oktobra 1795. godine iz Iriga uputio podžupanu, u kojoj se žali da su svima već određene dnevnicu pa moli da se i njegova plata reguliše, jer dolazi zima i treba da se snabde toplom odećom. Osim toga moli da mu se odredi dnevnicu srazmerno njegovim zaslugama i pretrpljenim zapostavljanjima, koja će on dokazati.

To, što su svima osim Heringu regulisane dnevnicu, govori u prilog tome da je Heringa poslala Županija. Ova je momentano imala većih briga nego honorar i dnevnicu apotekaru, pa se ne treba čuditi što ovo nije bilo na vreme regulisano. Ne znamo ni da li je uopšte i regulisano. Ostalo osoblje, kojem su prinadležnosti bile regulisane, bilo je postavljeno prema rasporedu Komisije za borbu protiv kuge poslate od Namesništva u Budimu. Još i više godina posle epidemije Namesništvo nije pristajalo da se isplate dnevnicu apotekaru Vagneru i hirurgu Huthu (Hut), jer su dnevnicu prema stavu Namesništva pripadale samo onim osobama, koje je bila poslala Komisija²⁴⁾. Pa i visina onih dnevnica koje su se isplaćivale nije, bar u prvo vreme, bila jednaka. Prema naredbi Namesništva⁸⁾ lekarima se na zaraženom području isplaćivalo 4 forinte, odnosno hirurzima 3 forinte dnevno na ime dnevnice, dok onima na nezaraženom području 3, odnosno 2 forinte dnevno. Iz spiska isplaćenih akontacija dnevnice¹¹⁾ vidi se da je apotekaru isplaćena ista dnevnicu kao hirurgu. Županija je, međutim, pre dolaska Komisije, na zaraženo područje, odredila svom lekaru dnevnicu od 2 forinte a hirurgu od 1 forinte¹³⁾. Rumski sudija Lovrančić je u jednom sporu predlagao Komisiji da se Vagneru isplati za vreme provedeno u Irigu po 2 forinte, a za vreme provedeno u karantinu po 1 forinta²⁴⁾. Dakle i u visini dnevnice je postojala neujednačenost.

Nije se moglo utvrditi kakva su to sve bila zapostavljanja na koja se Hering tužio. Da u Irigu nije bilo ni lepo ni ugodno, to je jasno. Moguće je da je on osim stručnih poslova morao da radi i neke druge neugodne ili opasne poslove. Predstavnik vlasti u Irigu, jurasor Hajnović, izveštava koncem augusta⁴⁾ podžupana o stanju u Irigu i između ostalog piše da je Riffli C) bolje, ali da apotekar i dva pandura leže, a da su oni baš u ovim prilikama jako potrebni, naime bez njih malo bolesnika ide u bolnicu jer kažu: svi bolesnici sumnjivi na kugu, odvođe se na lekarski pregled i ako se utvrdi ovo oboljenje, odmah se smeštaju u bolnicu, D). Opiranje seljaka protiv sanitarnih mera i bolnice poznato je iz napred navedenih dela o kugi. Iz gornjeg izveštaja se može zaključiti da je i apotekar (a možda i ostalo raspoloživo pismeno osoblje) zajedno sa pandurima morao učestvovati u prinudnom smeštaju obolelih u kužnu bolnicu, što je bio opasan i vrlo neugodan posao.

U prilog tome da je Hering taj apotekar kojeg je poslala Županija govori i to što je u njegovim podacima na Peštanskom univerzitetu zabeleženo¹⁶⁾ da je pre diplomiranja radio u Sremu. Iz istih se podataka vidi da je diplomirao jula 1796. godine, dakle pre svršetka epidemije, a da je pre toga pohađao još i predavanja. Prema tome, mora da je otišao iz Iriga već dosta vremena pre svršetka epidemije. Iz podataka Univerziteta vidi se još da je Hering rimokatolik, rođen i tirocinijum završio u Esztergomu (Esztergom) u Mađarskoj, a pre diplomiranja je bio na praksi u Pešti i u Sremu. Diplomirao je sa „Prima Classis“. 1796. godine, dakle za vreme epidemije, bio je star 23 godine. Možemo da pretpostavimo da je bar donekle znao naš jezik jer je radio u Vukovaru.

U Irigu je radio još i apotekar Bergler. Postoji jedan popis po kojem su u toku 1795. godine iz slagališta u iriškoj kasarni izdavani predmeti za kužne bolnice na zaraženom području. Po tom propisu su razni lekari i hirurzi, među njima i županijski fizik dr Buday i rumski hirurg Riffli, koji su celo vreme epidemije bili na radu u Irigu, i apotekar Bergler primili na teret iriške bolnice po 2 čaršava, 1 jastuk i 1 slamaricu. Kako iz Budayevog stava u vezi sa Vagnerom znamo da u Irigu nisu bila potrebna dva apotekara, a znamo da je Hering otišao iz Srema dosta vremena pre svršetka epidemije, a Bergler još 1795. godine primio napred navedenu posteljenu, to možemo da zaključimo da Hering nije dugo ostao u Irigu i da ga je nasledio Bergler. Nešto detaljnije o Bergleru nije moglo da se utvrdi, niti se zna da li ga je poslala Županija ili Komisija. Kako je zadnjih meseci 1795. godine Namesništvo bilo poslalo u Srem veći broj lekara i hirurga koje je Komisija raspoređivala na rad na zaraženom i nezaraženom području o čemu postoje podaci u literaturi, a i sačuvana su pojedina akta, možemo zaključiti da je u to vreme bio poslat i apotekar Bergler, iako ga ni literatura ni sačuvana akta ne spominju.

U literaturi se navodi da je 20. VIII 1795. godine stigla iz Pešte u Novi Sad Komisija za borbu protiv kuge u čijem je sastavu bio i jedan apotekar²³⁾. Sačuvan je i akt kojim Namesništvo u Budimu obaveštava Županiju⁶⁾ da šalje svog savetnika barona Püchlera (Pihler) u svojstvu kraljevskog komesara i pridodaje mu dva fizika, jednog apotekara (subjectum pharmaceuticum) i jednog hirurga. Znamo da je jedan od lekara dr Schraud, koji je bio glavni stručni rukovodilac. Iz spiska isplaćenih akontacija dnevnica¹¹⁾ (bez datuma, ali posle 31. VIII 1795.) se vidi da su isplaćene akontacije dnevnice počevši od 18. VIII lekaru Küttlu (Kitl) od 3 forinte, apotekaru Osztallyu (Ostali) od 2 forinte i hirurgu Fouquetu (Fuke) takođe od 2 forinte. Po visini dnevnice se vidi da oni do dana sastavljanja liste nisu bili na zaraženom području⁸⁾. Prema tome može da se zaključi da se apotekar koji je bio u sastavu komisije zvao Osztally i da bar do 31. VIII nije otišao na zaraženo područje. U podacima Peštanskog univerziteta¹⁵⁾ nije upisan apotekar Osztally, ali je upisan

apotekar Josephus Osztal (Ostal) i možemo sa mnogo verovatnosti zaključiti da je reč o istoj osobi, iako Osztal u to doba nije apotekarski pomoćnik nego diplomirani apotekar. U platnom spisku¹¹⁾ se Osztally naziva apotekarem a ne apotekarskim pomoćnikom, nije verovatno da će u sastavu komisije uz kraljevskog komesara i protomedikusa Schrauda biti apotekarski pomoćnik. Osim toga Osztal mora da je znao naš jezik jer je rođen u Slovačkoj a pripravničku praksu je završio u Zagrebu. Osztal¹⁵⁾ je katolik, rođen 1762. godine u Trnavi u Čehoslovačkoj. Pripravničku praksu je završio kod zagrebačkog apotekara Johanna Josepha Jürgensa (Jürgens) 1784. godine. Poznavanje našeg jezika je sigurno bilo jedan od razloga zašto je baš on poslat u Srem.

Dr Buday, koji je u Irigu vodio borbu protiv epidemije, pridavao je veliku važnost snabdevanju lekovima. Jedna od prvih mera, odmah po dolasku u Irig, je bila da je pozvao rumskog apotekara da sa lekovima dođe u Irig. U svom izveštaju, kojim četvrtog dana boravka u Irigu, pošle detaljnih ispitivanja, izveštava Županiju o prirodni bolesti i stanju u Irigu¹⁾ naglašava potrebu snabdevanja lekovima i istovremeno sa izveštajem o dolasku rumskog apotekara Vagnera izveštava Županiju da je iriškog bačvara poslao u Petrovaradin po lekove, ali da ga na kameničkoj granici nije kordon propustio. Već sutradan rumski sudija izveštava podžupana²⁾ da mu je dr Buday poslao recept da se po njemu donesu lekovi iz Petrovaradina i da je on odmah uputio pandura u Petrovaradin da odande donese lekove, ali ni njega na granici između civilnog dela Srema i vojne granice nije hteo kordon da propusti, pa nisu čak ni pismo hteli da prime. Zato je recept poslao u Vukovar da se bar odande donesu lekovi. Izveštava da zbog nestašice lekova bolesnici umiru, a drugi se brže razboljevaju. Koncem augusta još uvek vlada nestašica lekova i snabdevanje je otežano, jer rumski sudija prenosi podžupanu molbu lekara Kütthla⁵⁾, koji je u to vreme bio na dužnosti u Rumi, da mu iz vukovarske apoteke nabavi lekove i moli da se iz razloga humanosti ova pošiljka što je moguće više ubrza. Osim toga, sudija izveštava da se u Rumi ne mogu nabaviti hartija i pečatni vosak jer su potrošeni i moli da mu se omogući da ovo što pre nabavi. Tih dana komesar opominje Županiju⁷⁾ da treba da se naredi vukovarskom apotekaru, da naročito one lekove koji se u ovoj epidemiji upotrebljavaju, ima uvek u dovoljnoj količini i u dobrom kvalitetu. O količini nabavljenih lekova u vukovarskoj apoteci mogao bi dati neku sliku podatak da je u oktobru, kada je kuga zahvatila i sam Vukovar, isplaćeno vukovarskom apotekaru 400 forinti za lekove a on traži još daljnjih 1000 forinti da bi nabavio potrebne lekove. U istom aktu se traži od podžupana da nabavi novaca, jer ako se traženju apotekara pridruže pekari, koji neprestano traže isplatu, u županijskoj kasi neće ostati mnogo novaca⁹⁾.

Kao što se vidi cela nabavka lekova tih prvih dana epidemije je usmerena prema Vukovaru, iako se ta apoteka nalazi najdalje od Iriga. O snabdevanju lekovima iz Rume, koja ima apoteku i koja je najbliža centru epidemije, nema spomena, iako većina zahteva za lekove ide preko Rume. Razlog mora biti taj što je rumski apotekar u to doba bio u karantinu i s njim su bili i lekovi koje je bio poneo u Irig. A poneo je lekove koje je zatražio dr Buday i kojima bi on prvih dana epidemije i lečio kugu, dok od dr Schrauda ne bi dobio druge instrukcije. Vagner je verovatno poneo svu zalihu tih lekova, tako da iz rumske apoteke nije imalo ni šta da se izda, a pogotovo nije bilo nikoga ko bi izdavao lekove. Prema tome, istinita je Vagnerova izjava koju je dao u sporu za isplatu dnevnicu za boravak u Irigu²⁴⁾ da je za vreme kuge pretrpio veliku štetu i da je drugi apotekar vršio snabdevanje lekovima dok je on bio u karantinu. Iz petrovaradinske apoteke je snabdevanje bilo nemoguće, jer kordon Vojne granice nije hteo da propusti ni pisma, a kamo li kurira. Zato je

rumski sudija u jednom pismu molio podžupana²⁾ da izdejstvuje da primaju bar pisma naparena sirčetom. Verovatno je u tome i uspeo jer je to bio uobičajeni način dezinfekcije pošte.

Iz Schraudovih dela znamo da je sirće bilo glavno dezinfekciono sredstvo koje se upotrebljavalo i u ovoj epidemiji. Bar u prvo vreme bila je dužnost apotekara da pripremaju sirće, jer je sredinom augusta dr Buday pisao podžupanu u Vukovar³⁾ da je pismom poslao uputstvo vukovarskom apotekaru kako da pravi sirće i moli podžupana da vodi brigu da ga prema tom uputstvu i napravi i to „plurinum urnorum“ da bi ga mogli raspodeliti po raznim mestima.

Poznato je iz literature da je prvih dana epidemije postojala prilična nesredjenost. Ovo se ne ogleda samo u lutanju prilikom snabdevanja lekovima, nego i u drugim postupcima vlasti, ne računajući nediscipliniranost naroda. Tako je dr Buday poslao Vagnera iz zaraženog Iriga u nezaraženu Rumu i bačvara u Petrovaradin ne misleći da bi oni mogli preneti bolest. Dr Buday mora da nije bio upoznat ni da su Ruma i Petrovaradin već postavili kordone prema Irigu, jer ih ne bi slao iz Iriga znajući da ih kordoni ne bi propustili pre nego što izdrže karantin. Dok dr Buday u ovim slučajevima, primoran nevoljom, postupa olako, vojne vlasti postupaju prestrogo. Vojni kordon neće da propusti čak ni pisma, pa čak ni iz Rume u kojoj nije bilo kuge, iako su postojali propisi o dezinfekciji pošte. A zapovednik konjičke jedinice u Rumi je odbio molbu rumskog sudije da vojska učestvuje u provođenju zaštitnih mera sa motivacijom da nema šatora, pa prema tome vojska ne može da ide u polje²⁾.

O samim lekovima koji su se upotrebljavali prilikom ove epidemije opširno je pisao dr Schraud. Lekove koje je rumski apotekar prema traženju dr Budaya poneo u Irig samo delom spadaju u one koji su se kasnije u toku epidemije upotrebljavali. Ipak ih dr Buday uopšte nije koristio nego zajedno sa Vagnerom vratio u Rumu, a sam odmah pokušao da nabavi lekove iz Petrovaradina i Vukovara. Kako je dr Buday te lekove sam tražio, a od dr Schrauda u to doba još nije bio dobio drukčije instrukcije za lečenje, to razlog za ovo može da bude samo da nije imao zakonskih osnova ili nije hteo da ih otkupi ili rekvirira.

Kasnije se snabdevanje lekovima regulisalo jer nisu nađeni podaci o teškoćama u snabdevanju. Ali ni kasnije nema podataka o snabdevanju iz najbliže, rumske, apoteke, iako dr Schraud u svom uputstvu podvlači važnost te apoteke. Razlog za ovo moramo tražiti u tome što je sav Srem bio ispresecan sanitarnim kordonima, tako da je snabdevanje Rume bilo jako otežano, pa je jednostavnije bilo lekove, kao i ostali materijal, nabavljati direktno iz krajeva koji nisu bili zahvaćeni epidemijom, a ne tu nabavku vršiti indirektno preko Rume. Vagner kaže u jednom svom aktu²⁴⁾ da je za vreme kuge izdavao lekove, ali to je moglo biti samo kasnije posle njegovog povratka iz Iriga a i to u vrlo ograničenim količinama, jer se stalno tužio da od kuge nije imao zaradu nego samo veliku štetu.

Iako se u literaturi o kugi ne spominju apotekari, ipak su oni učestvovali u suzbijanju epidemije bilo snabdevanjem lekova iz svojih apoteka, bilo radom na zaraženom području. Dr Buday je samoinicijativno, već prvog dana po dolasku u Irig, pozvao apotekara, a i Županija i Namesništvo su već u okviru prvih preduzetih mera poslali svoje apotekare, a slali su ih i kasnije u toku epidemije. Smatramo da je znanje našeg jezika, makar i delimično, pri tome uzimano u obzir. I vukovarski apotekar Kirchbaum (Kirhbaum) i rumski apotekar Vagner ostali su živi i još posle epidemije vodili svoje apoteke. Za Heringa se zna da je ostao živ, dok za Berglera i Osztela možemo samo da pretpostavimo da su isto ostali živi, jer da su umrli verovatno bi ih bar onda dr Schraud naveo u svojoj knjizi. Da li je

bilo još i drugih apotekara koji su učestvovali u suzbijanju te epidemije, kao i uloga apotekara u ovoj kao i u drugim epidemijama daje mogućnost za daljna i detaljna istraživanja.

A) Srem je koncem XVIII veka potpadao pod Austriju i bio je administrativno podjeljen na dva dela. Istočni i južni je bio u sastavu Vojne granice, dok je ostali deo bio pod civilnom upravom i sačinjavao je sremsku županiju, čije je sedište bilo u Vukovaru, a potpadala je pod Kraljevsko namesništvo u Budimu.

B) Ruma je samo 11 km udaljena od Iriga i u njoj uopšte nije bilo kuge. Vukovar je od Iriga udaljen oko 95 km i u njemu je kuga počela nešto kasnije nego u Irigu, bila lokalizovana i ubrzo ugušena.

C) Rumski hirurg Sebastian Riffel koji je još pre dr Budaya bio poslat u Irig i bio tamo do kraja epidemije.

D) Sam izveštaj je na latinskom, a citat na našem jeziku, ovde doslovno prepisan.

IZVORI I LITERATURA

ARHIV SRH, Zagreb, Sremska županija, Acta pestilentialia:

¹⁾ Kutija 801 bez broja: Izveštaj dr Budaya od 4. VIII 1795. — ²⁾ Kutija 801 bez broja: Izveštaj Lovrenčića od 5. VIII 1795. — ³⁾ Kutija 801 No: 7 diarii ord. v. comitis: Izveštaj dr Budaya od 14. VIII 1795. — ⁴⁾ Kutija 801 bez broja: Izveštaj Hajnovića od 25. VIII 1795. — ⁵⁾ Kutija 801 bez broja: Izveštaj Lovrenčića od 30. VIII 1795. — ⁶⁾ Kutija 802 No: 23 in Re Sanitatis: Akt Namesništva br. 17162 od 14. VIII 1795. — ⁷⁾ Kutija 802 No: 28 in Re Sanitatis: Akt Rühlera od 29. VIII 1795. — ⁸⁾ Kutija 805 No: 607: Akt Pühlera od 16. X 1795. — ⁹⁾ Kutija 805 bez broja: Izveštaj Josefa Koczo od 23. X 1795. — ¹⁰⁾ Kutija 806 bez broja: Molba Heringa od 12. X 1795. — ¹¹⁾ Kutija 806 bez broja: Spisak medicinskog osoblja i isplaćenih akontacija dnevnica. Ibid: Sremska županija, Acta congregationalia: — ¹²⁾ 1797. broj 133. — Ibid: Sremska županija, zapisnici Županijskih skupština. — ¹³⁾ 1795. Zapisnik Skupštine od 10. VIII 1795. tačka 4. — ¹⁴⁾ 1797. tačka 796. — Budapesti Orvostudományi Egyetem: A felavatott gyógyyszerésznek snyakönyve: — ¹⁵⁾ redni broj 196. — ¹⁶⁾ redni broj 334. — ¹⁷⁾ Franz von Schraud, Geschichte der Pest in Siraen in den Jahren 1795. und 1796, Pesth, Mathias Trattner, 1801. — ¹⁸⁾ Franciscus Schraud M. D., Historia pestis sirmiensis annorum MDCCXCV et MDCCXCVI, Typographia Regiae universitatis pesthiensis, 1802. — ¹⁹⁾ Ibid: knjiga II strana 16. — ²⁰⁾ Ibid: knjiga II strana 100. — ²¹⁾ Dr Radivoj Simonović, Kuga u Sremu godine 1795. i 1796, Pančevo, štamparija Braće Jovanović, 1898. — ²²⁾ Ibid: strana 117. — ²³⁾ Mr Stevan Popović, Istorija apotekarstva u Vojvodini, Matica srpska, rukopisno odeljenje, M-12482. — ²⁴⁾ Milan Mičić, Majstorija apoteka u Rumi, „Farmaceut“ organ Farmaceutskog društva Vojvodine, godina 1966. broj 1.

PHARMACISTS AND THE EPIDEMIC OF PLAGUE IN SREM IN 1795/96

Milan MIČIĆ

In comprehensive literature about the epidemic of plague in Srem in 1795/96 there is very little information on pharmacies, and not a single item on pharmacists at all.

It was established on the basis of historical records that several pharmacists took part in the prevention of the epidemic and that difficulties in the supply of medicaments arose during the first months of the epidemic.

DNEVNIK MAKSIMILIJANA VRHOVCA KAO IZVOR ZA HISTORIJU ZDRAVSTVA U HRVATSKOJ POČETKOM XIX STOLJEĆA

Miroslava DESPOT

1. Život i rad Maksimilijana Vrhovca. 2. Vrhovčev „Diarium“
3. Vrhovčeve opće zabilježbe u „Diariumu“ o zdravstvu.
4. Neki podaci o liječnicima.
5. Navodi o Stubičkim Toplicama u Vrhovčevu vrijeme.

1. ŽIVOT I RAD MAKSIMILIJANA VRHOVCA¹⁾

U doba tehničkih izuma, koji su i doveli do industrijske revolucije na ekonomskom planu, a donekle potpomogli i buržoasku revoluciju Francuske, pa izazvali i prve korake reakcije sv. Alijanse, ugledna ličnost Hrvatske tog razdoblja bio je Maksimilijan Vrhovac²⁾.

Rodio se 23.XI 1752. u Karlovcu, gdje pohađa osnovnu školu, nastavljajući zatim više nauke u Grazu, Beču i Bologni, gdje polaže i doktorat iz teologije. U Zagreb dolazi 1775. god., postaje najprije rektor Zagrebačkog, a kasnije Peštanskog sjemeništa. Godine 1787. nakon smrti Galjufa postaje i biskup zagrebački, vršeci tu dužnost sve do smrti 1827. godine.

Čitavo to razdoblje bilo je vrijeme velikih i značajnih promjena ne samo u svijetu, nego i u Hrvatskoj. U središtu pažnje su austrijsko-francuski sukobi, povremeni ustanci i intervencionistička politika apsolutističkih velesila. Društvena struktura tadanje Hrvatske sve do 1848. je stalna ljestvica koju tvore privilegirani staleži na čelu sa plemstvom i visokim klerom. Građanstvo u zapadnoevropskom smislu gotovo ni ne postoji, tek se javljaju pojedinci, obrtnici i trgovci, koji svoje početne kapitale ulažu u razne poslove, podižući na taj način trgovinu, promet i proizvodnju. Ta nastojanja potpomaže i Vrhovac, angažirajući se veoma aktivno i materijalnim sredstvima u mnogim poduhvatima, ponajviše pri izgradnji poznate Lujzinske ceste³⁾ na relaciji Rijeka-Karlovac. Najbijeđenije živi seljaštvo koje je ujedno i najbrojniji sloj, ono ima samo velike obaveze i minimalne prihode, to stanje izaziva seljačke nemire i ustanke⁴⁾, koji su također jedan od očitih dokaza teškog stanja.

Osim na privrednom polju Vrhovac je neobično aktivan i na području prosvjete i kulture, potpomažući svaki literarni poduhvat koji je pridonosio širenju materinjeg jezika. U vezi s time kupuje u Zagrebu i Trattnerovu štampariju⁵⁾ štampajući u njoj od godine 1794.⁶⁾ i dalje spise, koji su također izazvali uz ostale Vrhovčeve akcije nepovjerenje kod dvora, pa je Vrhovac bio prisiljen predati štampariju mužu svoje sestre, Novoseli, zadržavši ipak i dalje, mada neslužbeno, nadzor nad izdavačkom djelatnošću. Vrhovac svestrano potpomaže i humanitarne akcije, brinući se i za podizanje bolnice Milosrdne braće u Zagrebu, osnovavši osim toga i sirotište u Zagrebu kao i tolike druge ustanove, sudjelujući i pri osnivanju zagrebačkog Glazbenog zavoda.